

Οι σεβαστοκράτορες Νέων Πατρώ ν:

Όσο οι Έλληνες αλληλοσφάζονταν στην Ήπειρο, τη Μακεδονία και τη Θράκη, όταν δεν πολεμούσαν εναντίον Φράγκων, Βουλγάρων και Σέρβων ή Αλβανών, οι συμπατριώτες τους του Νότου υπέφεραν τα πάνδεινα. Στη Θεσσαλία, τη Στερεά και την Πελοπόννησο αλληλοσκοτώνονταν οι Φράγκοι κατακτητές προσπαθώντας ο ένας να υπερισχύσει πάνω στον άλλον ή δρομολογώντας συμμαχίες τότε με τον πάπα, τότε με τους Βενετσιάνους και τότε με τους Γενοβέζους, που είχαν μεταφέρει τον αιματηρό ανταγωνισμό τους στην Ελλάδα και στο Αιγαίο.

Η Θεσσαλία έγινε τμήμα του βασιλείου της Θεσσαλονίκης που κατείχε ο Λομβαρδός Βονιφάτιος. Ο οίκος των Μελισσηνών, τοπαρχών της Δημητριάδας, είναι ένας από τους επιφανέστερους οίκους του Βυζαντίου και του μεσαιωνικού Ελληνισμού που συγγένευε με τους αυτοκρατορικούς οίκους, των Κομνηνών, Δουκών, Αγγέλων και Παλαιο-λόγων. Κατάφερε να επιζήσει στην περιοχή με τα μέλη της υποτελείς φεουδάρχες. Στα 1222, η Θεσσαλία πέρασε στην κατοχή του δεσποτάτου της Ηπείρου. Στα 1246, την προσάρτησε ο αυτοκράτορας της Νίκαιας. Ξαναπέρασε στην κατοχή του δεσποτάτου της Ηπείρου κι αυτονομήθηκε το 1271, με δεσπότη τον Ιωάννη Α' που πήρε το ανατολικό κομμάτι του κράτους, αφήνοντας το δυτικό (την Ήπειρο) στον αδελφό του (βλ. [**Πατριδογνωσία**] «**Ιστορία νομού Άρτας**

»): Η διπλωματία των γάμων). Έδρα του ήταν η Υπάτη (Νέαι Πάτραι) με τον δεσπότη να φέρει τον τίτλο του δούκα των Νέων Πατρών για τους Λατίνους, ενώ ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος (αυτοκράτορας πια στην Κωνσταντινούπολη) τον είχε αναγνωρίσει σεβαστοκράτορα. Μόνο που ο δεσπότης ήταν ανθενωτικός και ο αυτοκράτορας ενωτικός, γεγονός που αποτελούσε έναν πολύ καλό λόγο για να τσακωθούν.

Από το 1275, οι βυζαντινοί προσπάθησαν να επανακτήσουν και τη Θεσσαλία. Νίκησαν στη θάλασσα, νικήθηκαν στη στεριά και τα παράτησαν. Ξαναπροσπάθησαν από το 1278. Ο αυτοκράτορας νικήθηκε έξω από τη Δημητριάδα αλλά του έμεινε ένα καλό κομμάτι από την Εύβοια.

Τα επόμενα χρόνια πέρασαν με πολέμους ανάμεσα στα δύο δεσποτάτα (Θεσσαλίας και Ηπείρου). Στα 1303, εδαφικά βρίσκονταν περίπου στο σημείο απ' όπου ξεκίνησαν. Τη χρονιά αυτή πέθανε ο σεβαστοκράτορας Κωνσταντίνος που είχε διαδεχθεί τον Ιωάννη. Η Θεσσαλία πέρασε στην «επιτροπεία» του Φράγκου δούκα της Αθήνας. Σ' ελάχιστο χρόνο, είχε κατατμηθεί και πάλι σε φέουδα. Κι από τα βόρεια, κατέβαιναν οι Καταλανοί.

Η Καταλανική εταιρεία:

Όταν στα 1301 άνοιξε για τη Βυζάντιο νέο μέτωπο στη Μ. Ασία, με την εμφάνιση των Τούρκων, η αυτοκρατορία βρήκε την εύκολη λύση να προσλάβει την Καταλανική Εταιρεία μισθοφόρων για την άμυνά της (1302). Δυο χρόνια αργότερα, οι Καταλανοί αποφάσισαν να στήσουν δικό τους κράτος, δεν τα κατάφεραν στη Μ. Ασία και ξεκίνησαν επιδρομές στη Μακεδονία (1305 - 1307). Ολόκληρο το 1309, το πέρασαν στη Θεσσαλία λεηλατώντας κι αρπάζοντας. Στα 1310, κινήθηκαν νοτιότερα.

Αντί να τους αντιμετωπίσει, ο δούκας της Αθήνας τους προσέλαβε και τους εξαπέστειλε πάλι στη Θεσσαλία. Κυρίευσαν καμιά τριανταριά κάστρα, λεηλάτησαν ότι τους είχε διαφύγει την προηγούμενη χρονιά κι αφού πια δεν έμενε τίποτα για αρπαγή, ξαναθυμήθηκαν την Αθήνα. Στα 1311, κατέβηκαν νοτιότερα, νίκησαν τους Φράγκους στην Κωπαΐδα, κυρίευσαν την Αθήνα κι εγκαταστάθηκαν εκεί για 75 χρόνια, ώσπου τους έδιωξαν οι Ατζαγιόληδες, που επανασυνέστησαν το δουκάτο (1376).

Οι Αρβανίτες:

Όταν η Άννα Κομνηνή (γεννήθηκε το 1083) κλείστηκε σε μοναστήρι καθώς απέτυχε να ανατρέψει τον αυτοκράτορα αδερφό της, έγραψε την «Αλεξιάδα», μια απομίμηση της Ιλιάδας στα μέτρα του μπαμπά της, Αλέξιου Κομνηνού. Στο κείμενο αυτό γίνεται η πιο παλιά αναφορά, που εμείς γνωρίζουμε, στο όνομα Αρβανίτης. Περιγράφεται ως αλβανικής καταγωγής κάτοικος της αυτοκρατορίας που μιλά μη ελληνική γλώσσα. Ως τον ΙΓ' αιώνα, οι Αρβανίτες ζούσαν νομαδικά ως βοσκοί και κτηνοτρόφοι σε πρόσκαιρους οικισμούς στην Ήπειρο και στη Θεσσαλία. Ήταν Τόσκηδες που κατέβαιναν να ξεχειμωνιάσουν και δεν ξαναγύριζαν στις παραγμένες από τους πολέμους πατρίδες τους. Οι πρώτοι μόνιμοι οικισμοί αναφέρονται στη Θεσσαλία το 1315. Στα 1320, είχαν πλημμυρίσει την πεδιάδα εκτός από τις περιοχές όπου υπήρχαν κάστρα που κατείχαν Καταλανοί και Βυζαντινοί.

Ζούσαν σε φάρες (πατριές). Όταν πια η Θεσσαλία δεν τους χωρούσε, άρχισαν να κατεβαίνουν προς τη Φθιώτιδα. Οι τόποι ήταν ρημαγμένοι από τους αδιάκοπους πολέμους και οι Αλβανοί άποικοι απλά έστηναν τα σπιτικά τους σε ερημωμένες περιοχές. Η προκοπή τους έγινε αιτία να διαδοθεί πως ήταν και πολύ καλοί γεωργοί.

Μέσα σε ελάχιστα χρόνια, οι Αλβανοί μετανάστες είχαν γίνει «Αρβανίτες»: Χριστιανοί που μιλούσαν ιδίωμα αλβανικό κι ένιωθαν υπερήφανοι υπήκοοι της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και Έλληνες.

Ο Τουραχάν και οι Κονιάροι:

Ο εμφύλιος ανάμεσα στους αυτοκράτορες του Βυζαντίου έφερε έναν από αυτούς να κυριεύει τη Θεσσαλία (1333). Οι Σέρβοι την πήραν και την έχασαν πολλές φορές στη διάρκεια αυτού του αιώνα. Στα 1393, τους αντικατέστησαν οι Οθωμανοί που έκαναν εκεί την πρώτη τους επίσκεψη. Ο στρατηγός Τουραχάν την έκανε ορμητήριό του, ενώ Οθωμανοί φεουδάρχες απέκτησαν εκεί δικά τους εδάφη.

Οι Τούρκοι άρχισαν να επεμβαίνουν συστηματικά στα του θρόνου της Κωνσταντινούπολης, παίρνοντας το μέρος τότε του ενός και τότε του άλλου από τους κάθε φορά τρέχοντες διεκδικητές της εξουσίας (1353 - 1379). Από τα 1392, ξεκίνησαν εκστρατεία στη Στερεά. Μέσα σε δυο χρόνια, την είχαν κατακτήσει στο μεγαλύτερο μέρος της. Το τείχος που ύψωσαν στον Ισθμό (Εξαμίλι, 1416) οι Παλαιολόγοι του (από το 1348) δεσποτάτου του Μιστρά, δεν εμπόδισε τον Τουραχάν να περάσει (1423). Οι Τούρκοι άφησαν τους δεσπότες πρώτα να διώξουν τους Φράγκους (1432) κι έπειτα να ξεκινήσουν αλληλοσφαγή κι, όταν το φρούτο ωρίμασε, το πήραν: Στα 1456 προσάρτησαν την Αττική. Στα 1458 τον Μοριά. Από το 1447 είχαν πάρει και ολόκληρη τη Θεσσαλία.

Ο στρατηγός Τουραχάν πήρε (1422) τη Θεσσαλία δώρο ως ανταμοιβή για τη γενναιότητά του στους πολέμους που οι Οθωμανοί διεξήγαν στα Βαλκάνια. Έγινε μπεηλίρμπεης (μπέης των μπέηδων, διοικητής των διοικητών, αρχιφεουδάχης). Μακεδονία και Θεσσαλία εποίκίστηκαν από Οθωμανούς της περιοχής του Ικονίου της Μικράς Ασίας που έμειναν περιβόητοι με το όνομα Κονιάροι. Μια γενιά αργότερα, η Θεσσαλία ενίσχυσε τον στρατό

του Μωάμεθ Β' του Πορθητή με 25.000 καβαλάρηδες και πεζούς Τούρκους. Μετά την άλωση της Πόλης, η περιοχή τεμαχίστηκε σε φέουδα (τσιφλίκια). Οι χριστιανοί περιορίστηκαν σε γεωργικές και κτηνοτροφικές δουλειές ή έγιναν δούλοι. Η κατάσταση χειροτέρευε με τους Ιβλιά Φατιχέ, τους διαδόχους των αρχικών τσιφλικάδων, με τους Κονιάρους να αποδεικνύονται πολύ σκληρά αφεντικά.

Όσοι μπορούσαν, ξενιτεύονταν. Οι πρώτοι Έλληνες έμποροι που κινήθηκαν στη Δυτική Ευρώπη ήταν Ηπειρώτες και Θεσσαλοί. Οι ελληνικές παροικίες στο εξωτερικό έγιναν το στήριγμα των υπόδουλων αλλά και φωλιές διαιώνισης της εθνικής συνείδησης.

Στα βουνά, εμφανίστηκαν οι πρώτοι ένοπλοι που έφυγαν από τον κάμπο ζητώντας ελεύθερη ζωή, έστω και με στερήσεις, κι αποζώντας από τις ληστείες (μωαμεθανών και χριστιανών, χωρίς διάκριση). Αναζητήθηκαν ένοπλοι που θα εξασφάλιζαν την ασφάλεια του πληθυσμού έναντι αμοιβής («ουλουφέ»). Ξεκίνησε το καθεστώς των αρματολών και κλεφτών που ήταν στην πραγματικότητα τα ίδια πρόσωπα με εναλλασσόμενους ρόλους.

Στα 1612, ξέσπασε η τελικά άτυχη επανάσταση του Διονυσίου στα Τρίκαλα. Οι Θεσσαλοί γνώρισαν αιματηρά τα τουρκικά αντίποινα. Σιγά σιγά όμως, άρχισαν να σχηματίζονται μικρά ελληνικά αστικά κέντρα: Ραψάνη, Τσαρίτσανη, Ελασσόνα, Αμπελάκια, Τύρναβος, Βελεστίνο, Βόλος, Ζαγορά, με μόνη αξιόλογη πόλη τη Λάρισα.

Η έκρηξη του πολέμου ανάμεσα στην Οθωμανική αυτοκρατορία και τη Γαληνότατη Δημοκρατία της Βενετίας (1645 – 1669) μετέτρεψε τη Λάρισα σε προσωρινή έδρα του σουλτάνου που βρέθηκε εκεί για να είναι πιο κοντά στο θέατρο του πολέμου. Η εκεί παρουσία του σουλτάνου έγινε πόλος έλξης για τους Τούρκους που έφτασαν να υπερτερούν των Ελλήνων σε πληθυσμό. Το εμπόριο, τότε, βρισκόταν στα χέρια των εβραίων, ενώ ο χριστιανικός πληθυσμός περιοριζόταν στην καλλιέργεια των χωραφιών.

Στα 1667, θανατηφόρα επιδημία ξέσπασε στη Θεσσαλία και αραιώσε αισθητά τον πληθυσμό. Στα 1669, έληξε ο πόλεμος των Οθωμανών με τους Βενετσιάνους και ο σουλτάνος δεν είχε πια λόγο να μένει στη Λάρισα. Στα 1684, ο Πηνειός πλημμύρισε καταστρέφοντας συνοικίες της Λάρισας, πολλά χωριά και όλες τις καλλιέργειες του κάμπου. Στα 1688, νέα θανατηφόρα επιδημία αραιώσε ακόμα πιο πολύ τον πληθυσμό. Τη χαριστική βολή έδωσε η επιδημία του 1719, ενώ στα 1729 καινούριες πλημμύρες του Πηνειού κατέστρεψαν τη Θεσσαλία. Πολλά ήταν τα χωριά που ερημώθηκαν στα 1742, όταν ακόμα μια θανατηφόρα επιδημία έπληξε την περιοχή.

Ήδη, νέα δεινά είχαν βρει τη Θεσσαλία, όταν εμφανίστηκαν οι Ρώσοι. Οι πράκτορες της τσαρίνας Άννας Ιβάνοβας (1731 – 1740) από την Θεσσαλία ξεκίνησαν την υποκίνηση επανάστασης εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ιδιαίτερα στη Θεσσαλία δραστηριοποιήθηκε ο Αλή πασάς ως δερβέν ναζίρης (τοποτηρητής των διαβάσεων). Η εποχή του Αλή πασά (από το 1780 κι έπειτα) ήταν από τις πιο αποκρουστικές για τους Θεσσαλούς. Κυνηγώντας τους οπλαρχηγούς που κατέφευγαν στον Όλυμπο και τα Χάσια (ορεινή περιοχή των Τρικάλων), κατέσφαζε τους κατοίκους της πεδιάδας, αφάνισε τα Αμπελάκια κι έφερε τόση καταστροφή, ώστε η Θεσσαλία άργησε πολύ να ανακάμψει.

Στα τέλη του ΙΗ' αιώνα, η Θεσσαλία δεν ήταν παρά ένας τόπος με απέραντα τσιφλίκια στα χέρια εκείνων που είχαν επιζήσει ή στην κατοχή του οθωμανικού κράτους. Παρ' όλα αυτά, η Λάρισα συνέχιζε να ακμάζει ως εμπορικό κέντρο πάνω στον δρόμο Βορρά – Νότου. Και, στα βόρειά της, αναδεικνύονταν τα Αμπελάκια.

Το θαύμα στα Αμπελάκια:

Στις πλαγιές της Όσσας, κοντά στα Τέμπη, κάποιοι έστησαν το σπιτικό τους στα τέλη του ΙΣΤ' αιώνα. Στα μέσα του ΙΗ' αιώνα, στην περιοχή είχε δημιουργηθεί ένα άσημο χωριό με το όνομα Αμπελάκια και με περίπου 1.500 κατοίκους. Κύρια ασχολία τους ήταν η οικιακή βιοτεχνία βαφής μπαμπακερών νημάτων. Ζορίζονταν καθώς αντιμετώπιζαν οικονομικές δυσκολίες, κυρίως στη διάθεση των προϊόντων τους μια και κάθε σπίτι έπρεπε να μεριμνά για την προμήθεια των πρώτων υλών, την επεξεργασία των νημάτων και την αποστολή τους στην αγορά. Κι απέναντί τους υπήρχαν οι ευρωπαϊκές αγορές που ζητούσαν μεγάλες ποσότητες τελικών προϊόντων.

Ο επίσκοπος Πλαταμώννα, Διονύσιος, είναι μάλλον αυτός που τους έβαλε την ιδέα να ενώσουν τις δυνάμεις τους σε μια «συντροφία» (συνεταιρισμό). Ιδρύθηκε το 1778. Ένα εκλεγόμενο 12μελές «διοικητικό συμβούλιο» ανέλαβε τη διοίκηση. Στα 1797, ο συνεταιρισμός βρισκόταν σε πλήρη δράση, οι κάτοικοι είχαν γίνει 6.000, οι 2.000 ασχολούνταν με τη βαφή και οι υπόλοιποι με τις λοιπές εργασίες από την παραγωγή ως την προώθηση στην τελική αγορά. Τα Αμπελάκια πουλούσαν σε όλη την Ευρώπη, ήταν πασίγνωστα και οι κάτοικοί τους ευημερούσαν σε σημείο που ξεκίνησαν να ασχολούνται με

την ίδρυση σχολείων, την μετάκληση σπουδαίων δασκάλων και την πνευματική κίνηση γενικότερα.

Τη χρονιά αυτή (1797), ο συνεταιρισμός ξεπέρασε μια εσωτερική κρίση και πήρε νέα ώθηση προς τα εμπρός. Για δέκα χρόνια. Από τα 1808, πήρε την κάτω βόλτα. Στα 1820, διαλύθηκε.

Πειρατές στο Αιγαίο:

Στη στροφή του ΙΗ' προς τον ΙΘ' αιώνα, η Οθωμανική αυτοκρατορία αντιμετώπιζε πολλούς μπελάδες στις δυτικές της περιοχές. Η Ρωσία της κήρυσσε τον πόλεμο κάθε λίγο κι, όταν υπογραφόταν ειρήνη, βρισκόταν όλο και πιο νότια, όλο και πιο απειλητική. Στα ταραγμένα Βαλκάνια, οι υπόδουλοι Σέρβοι κινιόνταν με επαναστατικές διαθέσεις, ενώ, στην Ελλάδα, όλα έδειχναν πως η αναταραχή οδηγούσε στην εξέγερση. Ο γιος του Γεροδήμου, Γιάννης Σταθάς, πολεμούσε στον Βάλτο (Δυτική Στερεά) και δεν άφηνε τους Τούρκους σε χλωρό κλαρί. Ο Κατσαντώνης χτυπούσε στην Ήπειρο και νικούσε τον Αλή πασά. Ο Παπαθύμιος ο Βλαχάβας, χειροτονημένος παπάς, δεν άφηνε Τούρκο να προκόψει στην Καρδίτσα κι ο Νικοτσάρας κυριαρχούσε στον Όλυμπο.

Ο Νίκος Τσάρας ήταν πιτσιρικάς, όταν είδε τον καπετάνιο της Ελασσόνας πατέρα του να δολοφονείται και το οικογενειακό αρματολίκι να δίνεται από τον Αλή πασά στον Βλαχοθόδωρο. Η αντρειοσύνη του έκανε τα παλικάρια του πατέρα του να τον εκλέξουν αρχηγό. Έγιναν ο τρόμος των Τουρκαλβανών στον Θεσσαλικό κάμπο, ώσπου ο Αλή πασάς θέλησε να τελειώνει με τους κλέφτες. Ο Νίκος Τσάρας ή Νικοτσάρας, όπως ήταν πια γνωστός, αποσύρθηκε στον Όλυμπο. Στ' απάτητα χώματά του οι Τούρκοι ποτέ δεν τόλμησαν ν' ανέβουν:

Ο Όλυμπος κι ο Κίσαβος, τα δυο βουνά μαλώνουν,

το ποιο να ρίξει τη βροχή, το ποιο να ρίξει χιόνι.

Ο Κίσαβος ρίχνει βροχή κι ο Όλυμπος το χιόνι.

Γυρίζει τότε' ο Όλυμπος και λέει του Κισάβου:

«Μη με μαλώνεις, Κίσαβε, μπρε τουρκοπατημένε,

που σε πατάει η Κονιαριά κ' οι Λαρσινοί αγάδες.

Εγώ είμ' ο γέρος Όλυμπος 'ς τον κόσμο ξακουσμένος,

έχω σαράντα δυο κορφές κ' εξήντα δυο βρυσούλες,

κάθε κορφή και φλάμπουρο, κάθε κλαδί και κλέφτης.

Έχω και το χρυσόν αϊτό, το χρυσοπλουμισμένο,

πάνω 'ς την πέτρα κάθεσαι και με τον ήλιο λέγει:

“Ήλιε μ', δεν κρους τ' αποταχύ, μόν' κρους το μεσημέρι,

να ζεσταθούν τα νύχια μου, τα νυχοπόδαρά μου”».

Εκεί στον Όλυμπο, στις αρχές του ΙΘ' αιώνα, πραγματοποιήθηκε σύνοδος των πρωτοκλεφτών σ' ένα μοναστήρι. Αποφάσισαν να φτιάξουν στόλο. Ναυπήγησαν μικρά γρήγορα κι ευέλικτα καΐκια κι έκαναν ορμητήρια τη Σκιάθο και τη Σκόπελο. Ο Νικοτσάρας μπήκε αρχηγός:

«Τρία κομμάτια σύννεφα 'ς τον Έλυμπο, 'ς τη ράχη,

το 'να βαστάει τη δροσιά, τ' άλλο βαρύ χαλάζι,

το τρίτο το μακρύτερο τη θάλασς' αγναντεύει.

“Πάψε, γιαλέ μου, το θυμό, πάψε τα κύματά σου,

να βγουν τα κλεφτοκάραβα, πο 'χουν τους κλέφτες μέσα,

να βγει κι ο Νίκος μια βολά ψηλά 'ς τ' Αργυροπούλι”.

Όσες μανούλες τ' άκουσαν, όλες κινούν και πάνε.

“Νίκο μ', το πού 'ναι οι άντρες μας, το πού 'ναι τα παιδιά μας;”.

- Οι άντρες σας δεν είν' εδώ, νουδέ και τα παιδιά σας,

πάησαν πέρα 'ς το Χάντακα, 'ς το έρημο το Πράβι,

πάν' να τροχίσουν τα σπαθιά, να πλύνουν τα τουφέκια».

Ξεκινούσαν από τα νησιά, έβγαιναν στην παραλία της Θεσσαλίας, του Θερμαϊκού ή της Ανατολικής Μακεδονίας, χτυπούσαν τους Τούρκους κι έφευγαν. Ως τα 1806, οπότε οι Τούρκοι πέτυχαν να διαλύσουν τα μικρά ελληνικά καταδρομικά, είχαν καταφέρει μεγάλη ζημιά. Κι είχαν αποκτήσει τεράστια πείρα.

Τα πράγματα αγρίεψαν στα 1807. Ο Καραγεώργης είχε επαναστατήσει τη Σερβία και οι Ρώσοι είχαν πάλι πόλεμο με τους Τούρκους. Ο ναύαρχος Σινιάβιν είχε κάνει ορμητήριο τη Λήμνο. Ο Νικοτσάρας ζήτησε να τον δει. Τον δέχτηκε με τιμές στρατάρχη συμμάχου χώρας. Ακολούθησε το «έπος του Νικοτσάρα» που συνεχίστηκε με τον πειρατικό στόλο στο Αιγαίο, με ναύαρχο τον Γιάννη Σταθά (βλ. [**Ελληνικά θέματα**] «**Η εποποιία της Ζίχνας και οι πειρατές του Αιγαίου**»).

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 1.4.2010)